

O VZNIKU ESPERANTA

Výňatek z dopisu Dra Z. Z. Zamenhova N. Borovkovi.
Z esperanta přeložil Karel Maršík

Esperantský text je obsažen ve spisku »El la historio de esperanto« (od Zamenhova a Beina), který vydal (za 30 h) Th. Čejka v Bystřici pod Host. na Moravě. Velmi vhodný text ke čtení v kursech. Pozn. red.

vyšlo v časopise Bohema esperantisto, 1909, p. 67-68, 82-85, 129-130

Tážete se mne, jak se objevila u mne myšlenka vytvořiti jazyk mezinárodní, a jaká byla historie jazyka esperanto od okamžiku jeho vzniku až do dnešního dne. Celé veřejné dějiny jazyka, t. j. počínajíc dnem, kdy otevřeně jsem s ním vystoupil, jsou vám více méně známy; ostatně tohoto období jazyka jest nyní, z mnoha příčin, ještě nevhodno se dotýkati; proto vám budu vypravovati ve všeobecných rysech jen dějiny vzniku jazyka.

Bude mi těžko, abych vypravoval vám vše to podrobně, poněvadž mnohé jsem sám již zapomněl: myšlenka, pro jejíž uskutečnění věnoval jsem veškeren svůj život, objevila se u mne — je směšno říci to — v nejranějším dětství a od té doby nikdy mne neopouštěla; žil jsem s ní a ani nemohu se představití bez ní. Tato okolnost vysvětlí Vám, proč jsem s takou neústupností pracoval na ní a proč, přes všechny obtíže a trpkosti, neopouštěl jsem této myšlenky, jak to učinili mnozí jiní, kteří pracovali na témž poli.

Narodil jsem se v B i e l o s t o k u (*dne 3./15. prosince 1859. Pozn. red.*), v gubernii grodnovské (v Rusku). Toto místo mého narození a mých dětských let dalo směr všem mým budoucím snahám. V Bielostoku obyvatelstvo sestává ze čtyř různých živlů: Rusů, Poláků, Němců a Židů. Každý z těchto živlů mluví zvláštním jazykem a stýká se nepřátelsky s ostatními živly. V takovém městě více než jinde citlivá povaha cítí obtížné neštěstí různojazyčnosti a přesvědčuje se při každém kroku, že rozmanitost jazyků je jediná nebo aspoň hlavní příčina, která rozděluje lidskou rodinu a dělí ji v nepřátelské části. Vychovávali mne jako idealistu: učili mne, že všichni lidé jsou bratři, a zatím na ulici a na dvoře, vše při každém kroku dávalo mi cítiti, že lidé neexistují: jsou jen Rusové, Poláci, Němci, Židé atd. To vždy silně trápilo moji dětskou duši, ač mnozí usmějí se nad tím »světobolem« u děcka. Poněvadž se mi zdálo, že »dospělí« mají jakousi všemocnou sílu, stále jsem si opakoval, že až budu dospělý, mermomocí odstraním toto zlo.

Poznenáhlu jsem se přesvědčil ovšem, že ne vše stává se tak snadno, jak se to představuje dítěti; zavrhoval jsem různé dětské utopie jednu za druhou, a jen sen o jednom lidském jazyce nemohl jsem nikdy odhoditi. Nejasně mne to táhlo k němu, ač ovšem bez nějakých určitých plánů. Nepamatuji se kdy, ale v každém případě záhy uvědomil jsem si, že jediným jazykem může býti jen jakýs neutrální, nenáležící žádnému z nyní žijících národů. Když z bielostocké reálné školy (tehdy byla ještě gymnasiem) přestoupil jsem na varšavské druhé klassické gymnasium, byl jsem na nějaký čas zhláknut jazyky antickými a snil jsem o tom, že jednou budu jezdit světem a ohnivými řečmi pohnu lidi, aby oživilí jeden z těch jazyků pro společné užívání.

Pak, nepamatuji se již, jak, přišel jsem k pevnému přesvědčení, že to je nemožno a počal jsem nejasně snít o jazyku novém, umělém.

Tehdy často jsem začínal některé pokusy, vymýšlel důmyslná přebohatá skloňování a časování atd. Ale lidská řeč se svým, jak se mi zdálo, nekonečným množstvím tvarů mluvnických, se svými statisíci slovy, kterými mne děsily tlusté slovníky, zdála se mi takovým obratným a obrovským strojem, že nejednou jsem si říkal: »Pryč se sny! Ta práce není dle lidských sil«, — a přece vždy vracel jsem se k svému snu.

Německému a francouzskému jazyku učil jsem se v dětství, kdy nemožno ještě srovnávali a usuzovat!, ale když, jsa v 5té třídě gymnasia, počal jsem se učit jazyku anglickému, padla mi do očí jednoduchost mluvnice anglické, zvláště díky náhlému přechodu k ní od mluvnice latinské a řecké. Tehdy jsem zpozoroval, že bohatství tvarů mluvnických jest jen slepý dějinný úkaz, ale ne nutný pro řeč. Pod takovým vlivem počal v jazyce hledati a zavrňovat! tvary nepotřebné a zpozoroval jsem, že mluvnice vždy víc a více se rozplývá v mých rukou, a brzy došel jsem k mluvnici nejmenší, která zaujímala beze škody pro jazyk ne více nežli několik stran. Tehdy jsem se vážněji oddal svému snu. Ale obrovité slovníky vždy ještě nenechávaly mne klidným.

Kdysi, když jsem byl v 6té nebo 7mé třídě gymnasijsní příležitostně obrátil jsem svoji pozornost k nápisu »Švejcarskaja«, který již mnohokrát jsem viděl, a potom ke štítu »Konditorskaja«. Toto »skaja« zaujalo mne a ukázalo mi, že sufixy umožňují z jednoho slova udělati slova jiná, jimž netřeba se zvláště učit. Ta myšlenka mne ovládla zcela a já náhle pocítil pŕdu pod nohama. Na hrozné obrovité slovníky padl paprsek světelný, a rychle počaly se zmenšovati před mýma očima,

»Otázka je rozřešena!« — řekl jsem tehdy. Uchopil jsem se myšlenky o příponách a dal jsem se do práce v tomto směru. Pochopil jsem, jaký veliký význam může míti pro jazyk uvědoměle tvořeném plné užití té síly, která v jazycích přirozených působí jen částečně, slepě, nepravidelně a neúplně. Počal jsem srovnávat! slova, hledati mezi nimi stálé, určité vztahy a každodenně vymítal jsem ze slovníku novou obrovskou řadu slov, nahrazuje toto množství jedním sufixem, který značil určitý vztah. Zpozoroval jsem tehdy, že veliké množství slov čistě kořených (na př. matka, úzký, nůž atd.) může býti přeměněno ve slova utvořená a zmizeti ze slovníku. Mechanika jazyka byla přede mnou jako na dlani, a já nyní jal se již pracovat! pravidelně, s láskou a nadějí. Brzy potom měl jsem již napsánu celou mluvnici a malý slovník.

Zde řeknu několik slov o materiálu pro slovník. Mnohem dříve, když hledal jsem a odvrhoval vše nepotřebné z mluvnice, chtěl jsem užití zásad hospodárnosti také pro slova, a přesvědčen, že je to zcela stejné, jaký tvar bude mít to neb ono slovo, jestliže jen dohodneme se, že ono vyjadřuje daný pojem, jednoduše vymýšlel jsem slova, snaže se, aby byla jak možno nejkratší a neměla zbytečný počet písmen. Řekl jsem si, že místo nějakého 11 písmenového slova »interparoli« (rozmlouvati) můžeme zcela dobře vyjádřiti touž myšlenku nějakým na př. dvouslabičným »pa«. Proto jsem jednoduše psal matematickou řadu nejkratších, ale nejsnadněji vyslovitelných spojení liter a každému z nich dal jsem význam určitého slova (na př. a, ab, ac, ad, ba, ca, da, e, eb, ec, be, ce, aha, aca, atd.). Ale tuto myšlenku jsem ihned

zavrhl, poněvadž pokusy se sebou samým ukázaly mi, že taková vymyšlená slova jsou velmi nesnadná k naučení a ještě obtížnější k zápamatování si. Již tehdy jsem se přesvědčil, že materiál pro slovník musí býti románsko-germánský, změněný jen tolik, kolik vyžaduje pravidelnost a jiné důležité podmínky jazyka. Jsa již na této půdě, brzy jsem zpozoroval, že nynější jazyky mají obrovskou zásobu hotových již slov mezinárodních, které jsou známy všem národům a činí podklad pro budoucí jazyk mezinárodní — a já pochopitelně využítkoval jsem toho podkladu.

V roce 1878 jazyk byl již více méně hotov, ačkoli mezi tehdejšími olingwe uniwersala« a nynějším »esperantem« byl ještě veliký rozdíl. Zpravil jsem o něm své kolegy (byl jsem tehdy v osmé třídě gymnasijní). Většina z nich byla zlákána myšlenkou a do očí bijící neobyčejnou snadností jazyka a počala se mu učit. Dne 5. prosince všichni společně slavnostně jsme slavili posvěcení jazyka. Za této slavnosti řečneno v novém jazyce a my nadšeně zpívali hymnu, jejíž počáteční slova byla:

»Malamikete de las nacjes
Kadó, kadó, jam temp' está !

La tot' homoge in familje
Komunigare so debá.«

(V nynějším esperantu to znamená: »Malamikeco de la nacioj falu, falu, jam tempo estas! La tuta homaro en familion unuigi devas.« Česky: »Nepřátelství národů padniž, padniž, již je čas! Veškeré lidstvo musí se spojit v rodinu!«)

Na stole kromě mluvnice a slovníku leželo několik překladů v novém jazyce.

Tak skončilo první období jazyka. Byl jsem tehdy ještě příliš mlád, abych vystoupil veřejně se svojí prací i rozhodl jsem se, že posečkám ještě 5—6 let a že za ten čas pečlivě vyzkouším jazyk a úplně propracuji jej prakticky. Půl roku po slavnosti z 5. prosince ukončili jsme gymnasijní studia a rozešli jsme se. Budoucí apoštolové jazyka pokusili se šeptati o »novém jazyce«, ale, setkavše se s posměšky lidí dospělých, ihned si pospíšili, aby zapřeli jazyk, a já zůstal zcela sám. Předvídaje jen posměch a pronásledování, rozhodl jsem se skryti přede všemi svoji práci. Po 5½ léta svého pobytu na universitě nikdy nemluvil jsem s nikým o své věci. Ta doba byla pro mne velice těžká. Skrytost mučila mne; nucen pečlivě skrývati své myšlenky a plány, téměř nikde jsem nebyl, ničeho se neúčastnil, a nejkrásnější čas života — léta studenská — minula pro mne smutně. Někdy jsem se pokusil, abych se pobavil ve společnosti, ale cítil jsem se jakýmsi cizincem, vzdychal jsem a odcházel a čas od času ulehčoval jsem svému srdci verši v jazyce zpracovaném mnou. Jednu z těch básniček (»Mia penso«, Má myšlenka) zařadil jsem pak do první brožury mnou vydané; ale čtenářům, kteří nevěděli, za jakých okolností tato báseň byla napsána, zdála se, pochopitelně, podivná a nesrozumitelná.

Po 6 let pracoval jsem zdokonaluje a zkoušeje svůj jazyk — a měl jsem dosti práce, ač v roce 1878 zdálo se mi, že jazyk jest zcela hotov. Mnoho jsem překládal do svého jazyka, psal jsem v něm díla původní a rozsáhlé pokusy ukázaly mi, že to, co zdálo se mi zcela hotovo theoreticky, jest ještě nehotovo prakticky. Mnoho musel

jsem osekati, nahraditi jiným, opravit a radikálně přetvořiti. Slova a tvary, zásady a požadavky narážely na sebe a překážely jedna druhé, zatím co v theorii, vše zvlášť a v krátkých pokusech, zdálo se mi zcela dobré. Takové věci, jako na př. všeobecná předložka »je«, poddajné sloveso »meti«, neutrální, ale určitá koncovka »aú«, a t. d. — snad nikdy nenapadly by mi theoreticky. Některé tvary, které zdály se mi bohatstvím, ukázaly se nyní v praxi nepotřebnou přítěží. V roce 1878 zdálo se mi, že je pro jazyk dosti, když má mluvnici a slovník; těžkopádnost a neohrabanost jazyka připisoval jsem jen tomu, že ještě nedosti dobře jej ovládám; praxe tedy vždy více a více mne přesvědčovala, že jazyk potřebuje ještě jakési nechytitelně »něco«, pojící prvek, dávající jazyku život a určitého, zcela vytvořeného »ducha«. (Neznalost ducha jazyka je příčinou, proč někteří esperantisté, kteří velmi málo četli v jazyce esperanto, píšou bez chyby, ale v těžkém, nepříjemném slohu, — kdežto esperantisté zkušenější píšou slohově dobře a zcela stejně, ať náležejí ku kterémukoliv národu. Duch jazyka nepochybně časem mnoho, ač poznenáhlu a nepozorovaně, se změní; ale, kdyby první esperantisté, lidé různých národů, nebyli se setkali v jazyce se zcela určitým základním duchem, byl by každý tíhl na jinou stranu a jazyk byl by zůstal věčně, neb aspoň po velmi dlouhou dobu, neladnou a neživou sbírkou slov.)

Tehdy počínal jsem stříci se doslovných překladů z toho neb onoho jazyka a snažil jsem se, abych přímo *myslel* v jazyce neutrálním. Pak jsem upozoroval, že jazyk v mých rukách přestává již býti stín toho neb onoho jazyka, kterým v té neb oné minutě se obírám, a dostává svého vlastního ducha, svůj vlastní život, vlastní, určitou a jasné vyjádřenou fysiognomii, nezávislé již od nějakých vlivů. Řeč plynula již sama, ohebně, ladně a zcela volně jako živý mateřský jazyk.

Ještě jedna okolnost přiměla mne, abych na dlouhou dobu odložil veřejné vystoupení s jazykem: po dlouhou dobu zůstávala nerozřešena jedna otázka, která má obrovský význam pro neutrální jazyk. Věděl jsem, že každý mi řekne: »Váš jazyk bude mi užitečný teprve tehdy, až celý, celý svět jej přijme; proto jej nemohu přijmouti až tehdy, až jej přijme veškerý svět.« Ale, poněvadž »svět« není možný bez předchozích jednotlivých »jednotek«, jazyk neutrální neměl míti budoucnosti až tehdy, kdy se podaří učiniti jeho užitek pro jednotlivce nezávislý od toho, zda již jest jazyk přijat světem čili nic. O této otázce jsem dlouho myslel. Konečně tak zvané tajné abecedy, které nevyžadují, aby svět je dříve přijal a umožňují zcela nezasvěcenému adresátu, aby porozuměl všemu vámi napsanému, jestliže jen předáte adresátu klíč, — přivedly mne na myšlenku, abych upravil jazyk také na způsob takového »klíče«, který, obsahuje v sobě nejen celý slovník, ale i celou mluvnici ve tvaru zvláštních, zcela samostatných a abecedně seřazených prvků, umožnil by zcela nezasvěcenému adresátu kteréhokoliv národa porozuměti ihned vašemu dopisu.

Ukončil jsem universitu a počal svou lékařskou praxi. Nyní počal jsem již mysliti na veřejné vystoupení se svou prací. Dohotovil jsem rukopis své první brožury (Dro Esperanto »Lingvo internacia. Předmluva a úplná učebnice«) a počal jsem hledati nakladatele. Ale zde narazil jsem poprvé na trpkou praxi života, na peněžní otázku, se kterou jsem později ještě mnoho musel a musím silně bojovati. Po dvě léta marně jsem hledal nakladatele. Když už jsem jednoho našel, on po půl roce připravil mou brožuru k vydání a na konec — odmítl. Konečně, po dlouhém úsilí, podařilo se mně samostatnému vydání svou první brožuru v červenci roku 1887. Byl jsem velice

rozrušen před tím; cítil jsem, že stojím před Rubikonem a že ode dne, kdy objeví se má brožura, nebudu míti možnosti ustoupiti; věděl jsem, jaký osud očekává lékaře, který závisí od obecnstva, jestliže toto obecnstvo vidí v něm snílka, člověka, zabývajícího se »vedlejšími věcmi«; cítil jsem, že dávám v sázku svůj budoucí klid a bytí své i své rodiny; ale nemohl jsem opustiti myšlenku, která mi přešla do těla i krve a... já překročil Rubikon.

Bohema esperantisto, 1909, p. 67-68, 82-85, 129-130